

ชีวิต การศึกษา และผลงานของจอห์น สจ๊วต มิลล์¹

John Stuart Mill's Life, Education and Works

ศักดิ์สิทธิ์ ฆารเลิศ²

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ได้นำเสนอความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิต การศึกษา และผลงานของ John Stuart Mill กล่าวคือ งานศึกษาชิ้นนี้ใช้วิธีการศึกษาแบบปรัชญาการเมือง ผ่านการตีความวิเคราะห์ด้วยบทอย่างละเอียด ผลการศึกษาพบว่า Mill เกิดที่เมืองลอนดอน ประเทศอังกฤษ พ่อของเขาคือ James Mill นักปรัชญาและนักหนังสือพิมพ์ชาวสกอต Mill ได้รับการศึกษาจากพ่อของเขาและไม่เคยเข้าเรียนที่โรงเรียน พ่อของเขาเชื่อมั่นว่าถ้าเลี้ยงดู Mill อย่างถูกวิธี มีโอกาสที่ Mill จะพัฒนาเป็นอัจฉริยะ พ่อของเขาจึงสอน Mill ที่บ้าน Mill ได้กลายเป็นอัจฉริยะบุคคล ดังนั้น การทดลองของพ่อของเขาจึงได้ผล, Mill ได้ศึกษาเล่าเรียนภาษากรีก ภาษาละติน ภาษาฝรั่งเศส ปรัชญา ประวัติศาสตร์ การเมือง คณิตศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และกวีนิพนธ์ Mill ได้รับการเลี้ยงดูให้โตมาเป็นนักอรรถประโยชน์นิยม, เขากลายเป็นนักตรรกศาสตร์ต่อต้านความอยุติธรรม, เป็นนักการเมือง, เป็นนักหนังสือพิมพ์, และเป็นนักปรัชญาผู้มีอิทธิพลมากที่สุดในศตวรรษที่ 19 เขามีผลงานมากมาย ผลงานชิ้นสำคัญของเขาคือระบบตรรกวิทยา (1843) หลักเศรษฐศาสตร์การเมือง (1848) ว่าด้วยเสรีภาพ (1859) ข้อพิจารณาว่าด้วยการปกครองโดยระบอบตัวแทน (1861) อรรถประโยชน์นิยม

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของเค้าโครงดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “ความคิดทางการเมืองของจอห์น สจ๊วต มิลล์ : ว่าด้วยแนวทางการป้องกันพระราชของเสียงข้างมากในเสรีนิยมประชาธิปไตย” ซึ่งเสนอต่อหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

² นักศึกษาปริญญาเอก หลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

(1863) และ การกดขี่สตรีเพศ (1869) งานชิ้นสำคัญของ Mill เรื่องนี้คือความเรียงของเขาที่ชื่อ อัตชีวประวัติ ซึ่งตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1873

คำสำคัญ: จอห์น สจวร์ต มิลล์, ชีวิต, การศึกษา, ผลงาน

Abstract

This paper aims to provide an understanding in John Stuart Mill's life, education and works. That is, this research was political philosophy method conducted through a textual analysis; the result shows that, Mill was born in London, United Kingdom. His father was James Mill, The Scottish philosopher and journalist, Mill was educated by his father and never attended school, his father was convinced that if brought Mill up in the right way, there was a good chance that Mill would develop into a genius, his father taught his son Mill at home, Mill had turned into a kind of genius, So his father's experiment had worked. Mill was studying Greek, Latin, France, Philosophy, History, Politics, Mathematical, Economics, Science and Poet. Mill had been brought up as a utilitarian; He became a campaigner against injustice, a politician, a journalist, and was the most influential philosopher of the nineteenth century. He has many works, his important works is A System of Logic (1843) the Principles of Political Economy (1848) On Liberty (1859) Considerations on Representative Government (1861) Utilitarianism (1863) and The Subjection of Women (1869). Mill's most important work in this regard is his tract Autobiography, published in 1873.

Keywords: John Stuart Mill, Life, Education, Works.

บทนำ

สมบัติ จันทรวงศ์ (2527, น. 12-13) นักวิชาการด้านปรัชญาการเมืองชาวไทย ได้กล่าวไว้ว่า “ความคิดย่อมเกิดจากบุคคล เพราะฉะนั้นความรู้เกี่ยวกับชีวประวัติของบุคคลนั้นๆ จะสามารถช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจ หรือสามารถตีความปรัชญาการเมืองของบุคคลนั้นๆ ได้ดียิ่งขึ้น ทำให้เราสามารถบอกได้ว่า เหตุการณ์สำคัญอะไรในชีวิตของปรัชญาเมธี ก่อให้เกิดความคิดอะไรขึ้นในช่วงชีวิตนั้นๆ ของปรัชญาเมธี ตลอดจนสามารถบอกได้ว่า งานเขียนที่เขียนขึ้นในช่วงต่างๆ ของชีวิตของปรัชญาเมธีนั้นๆ มีความเกี่ยวข้องสืบเนื่องกันอย่างไร...โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าปรัชญาเมธีนั้นๆ เขียนอัตชีวประวัติของตนไว้ อัตชีวประวัติดังกล่าวก็จะถูกถือว่ามีความแตกต่างอะไรจากงานเขียนด้านปรัชญาการเมือง กล่าวคือ ถือว่าตัวบุคคลและงานเขียนของเขาก็คือของอย่างเดียวกัน อันเป็นภาพสะท้อนตัวตนของปรัชญาเมธีนั่นเอง”

Mill คือหนึ่งในนักปรัชญาการเมืองคนสำคัญของโลกที่มีอัตชีวประวัติอันน่าสนใจและน่าศึกษายิ่ง ดังที่ J. B. Schneewind (2006, p. 220-232) นักวิชาการด้านปรัชญาชาวอเมริกัน แห่ง Johns Hopkins University, Norman Kretzmann (2006, p. 795) นักวิชาการด้านปรัชญาชาวอเมริกัน แห่ง Cornell University, William A. Darity, Jr. (2008, p. 178-180) นักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะชาวอเมริกัน แห่ง Duke University, Nicholas Capaldi (2006, p. 1512-1515) นักวิชาการด้านกฎหมายและจริยธรรมธุรกิจชาวอเมริกัน แห่ง Loyola University, Peter N. Stearns (2001, p. 226-228) นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ชาวอเมริกา แห่ง George Mason University ต่างก็ได้ชี้ให้เห็นถึงความน่าสนใจและน่าศึกษาในอัตชีวประวัติของ Mill ว่า Mill คือคนที่มีความเป็นอัจฉริยะด้านการเรียนรู้ตั้งแต่วัยเด็ก เขาเป็นคนที่ไม่เคยเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพด้วยผลงานอันมากมาย เขาเป็นนักคิดและนักปรัชญาที่ทรงอิทธิพลทางความคิดมากที่สุดคนหนึ่งในศตวรรษที่ 19 และได้ส่งผลมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น ผู้เขียนจึงมีความประสงค์จะค้นคว้าและถ่ายทอดเรื่องราวของ Mill ออกมาปรากฏสู่สายตาสาธารณะชน โดยเฉพาะในแวดวงวิชาการไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อสำรวจชีวิต การศึกษา และผลงานของ Mill

วิธีดำเนินการวิจัย

สำหรับบทความชิ้นนี้ ผู้เขียนใช้ระเบียบวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Method Research) ด้วยการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยเป็นการศึกษาแบบปรัชญาการเมืองผ่านการตีความวิเคราะห์ด้วยบทอย่างละเอียด (Close Textual Analysis)³ และเน้นที่จะศึกษาเฉพาะชีวประวัติของนักปรัชญา (Biographical Approach) ที่ว่าด้วยชีวิต การศึกษา และผลงานของนักปรัชญาเท่านั้น สำหรับเอกสารตัวบทที่เป็นแหล่งข้อมูลที่จะนำมาใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้เขียนเน้นที่จะใช้เอกสารชั้นต้น (Primary Text) กล่าวคือ เป็นเอกสารตัวบทที่ Mill เป็นผู้เขียนขึ้นมาเอง ซึ่งเป็นงานเขียนที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งได้แก่งานเขียนเรื่อง Autobiography (1873) นอกจากนี้ ผู้เขียนยังใช้ เอกสารชั้นรอง (Secondary Text) มาศึกษาเพิ่มเติมเพื่ออธิบายขยายความส่วนที่เป็นข้อค้นพบให้กระจ่างชัดมากขึ้น กล่าวคือ เป็นงานเขียนต่างๆ ที่ Mill ถูกเขียนถึงโดยนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งงานเขียนดังกล่าวจะเป็นงานเขียนที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้ สำหรับการนำเสนอเนื้อหา ผู้เขียนจะ

³โปรดดู Plamenatz, John. (1963). Introduction. In *Man and society Volume one: a critical examination of some important social and political theories from Machiavelli to Marx* (pp. ix-xxii). London: Longman. ; Gadamer, Hans-Georg. (1976). *Philosophical Hermeneutics* In David E. Linge (Ed.), Berkeley: University of California Press. p. 57. ; Gadamer, Hans-Georg (1988) *Truth and Method* In Joel. Weinsheimer and Donald G. Marshall (Eds.), New York: Continuum. p. 389.

นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ตีความทั้งจากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง มาสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Induction) แล้วเรียบเรียงนำเสนอในลักษณะพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการศึกษา

ชีวิตของ Mill

Mill เกิดเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม ค.ศ. 1806 ที่ชุมชนเพนต์วิลล์ (Pentonville) เมืองลอนดอน (London) ประเทศอังกฤษ (United Kingdom) และเสียชีวิตลงเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม ค.ศ. 1873 ที่เมืองอวิกยอน (Avignon) ประเทศฝรั่งเศส (France) Mill เป็นปรัชญาชาวอังกฤษผู้มีอิทธิพลทางความคิดมากที่สุดคนหนึ่งในศตวรรษที่ 19 เขามีส่วนสำคัญในการช่วยยกระดับและขยายพรมแดนแห่งความรู้ด้านปรัชญา (Philosophy) ปรัชญาการเมือง (Political Philosophy) ตลอดจนเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy) บิดาของ Mill คือนักคิด นักปรัชญา และนักหนังสือพิมพ์ชาวสก็อต (Scotland) นามว่า James Mill (1773-1836) ส่วนมารดาของ Mill คือ Harriet Burrow Mill ทั้งนี้ Mill เป็นลูกคนโต (The Eldest) โดยเขามีน้องๆ อีก 9 คนในครอบครัว บิดาของ Mill เคยเป็นรัฐมนตรี (Minister) ที่สก็อตแลนด์ แต่ได้ย้ายมาอยู่ที่อังกฤษเพื่อประกอบอาชีพนักหนังสือพิมพ์ และในปี ค.ศ. 1808 บิดาของ Mill ก็ได้เข้าร่วมสมาคม (Association) กับนักคิดและนักปรัชญาอย่าง Jeremy Bentham (1748-1832) อย่างเป็นทางการ ซึ่งสมาคมดังกล่าวมีจุดเด่นสำคัญคือ ยึดถือในหลักการที่เรียกว่า อรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ทั้ง Bentham และ James Mill เป็นผู้นำคนสำคัญของกลุ่ม The Radicals Philosophic หรือกลุ่มปรัชญาหัวรุนแรงหรือหัวก้าวหน้า กลุ่มดังกล่าวเป็นกลุ่มการเมืองที่มีความตั้งใจจะปฏิรูปสังคมอังกฤษในช่วงการเปลี่ยนผ่านจากเศรษฐกิจแบบศักดินาและเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมไปสู่เศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม (The Transition From a Feudal and Agrarian Economy to an Industrial

Economy) พวกเขาต่อต้านแนวคิดของบรรดาตัวแทนจากพรรคอนุรักษนิยม (Conservative Party) หรือพรรคขุนนาง (Tory Party) และต่อต้านแนวคิดที่สนับสนุนการมีอยู่ของความเป็นทาส (Slavery) ในสังคมอังกฤษ สำหรับกลุ่ม The Radicals Philosophic พวกเขาสนับสนุนแนวคิดของ Adam Smith (1723-1790) และ David Ricardo (1772-1823) โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องการค้าเสรี (Free Trade) นอกจากนี้พวกเขายังสนับสนุนแนวคิดเรื่องการคุมกำเนิด (Birth Control) ตลอดจนแนวคิดเรื่องการศึกษาเพื่อปรับปรุงสภาพของชนชั้นแรงงาน (Education as Means of Improving the Condition of The Working Class) เป็นอาทิ

ทั้ง James Mill และ Bentham มีอิทธิพลทางความคิดต่อ Mill เป็นอย่างมาก กล่าวคือ James Mill สมาทานต่อแนวคิดแห่งยุคเรืองปัญญา (The Enlightenment) ที่ว่า สภาพแวดล้อมที่มีการควบคุมอย่างระมัดระวังและรอบคอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การควบคุมสภาพแวดล้อมในด้านการศึกษาย่างระมัดระวังและรอบคอบ จะสามารถหล่อหลอมมนุษย์ให้มีสติปัญญาและศีลธรรมจรรยาที่สูงขึ้นได้ แนวคิดดังกล่าวนี้ถูกนำไปประยุกต์ใช้กับชีวิตทางการศึกษาของ Mill กล่าวคือ ชีวิตทางการศึกษาของ Mill ได้ถูกกำหนดไว้อย่างเข้มงวดโดย James Mill ดังที่ในหนังสือเรื่อง Autobiography ของ Mill ได้อธิบายถึงความสำเร็จทางปัญญาที่น่าทึ่งของเขาไว้ เช่น เขาได้กล่าวว่า เมื่อเขาอายุได้ 16 ปี เขาได้อ่านและศึกษาเกือบจะทุกอย่างตามแนวทางการศึกษาแบบเสรีนิยมคลาสสิก (Classical Liberal Education) Mill ได้รับการพัฒนาตนเองจากการฝึกฝนอย่างเข้มงวด เขากลายเป็นนักคิดที่มีจิตใจที่กระตือรือร้นและมีคุณธรรมในการวิจารณ์ตนเองอย่างสูง เปรียบเสมือนเดียวกับที่ Socrates (469-399 B.C.) ได้เคยวางรากฐานแห่งการประพฤติปฏิบัติไว้มาแล้ว อย่างไรก็ตาม Mill ก็ได้ชี้ให้เห็นว่า ชีวิตการศึกษาของเขาในลักษณะดังกล่าวมีผลกระทบในทางลบอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะปัญหาสุขภาพทางอารมณ์ของเขา (Capaldi, 2006, p. 1512)

Mill มีส่วนร่วมในการแก้ไขความคิดที่บกพร่องในงานเขียนของ Bentham ซึ่งได้ส่งผลให้เขากลายเป็นอีกหนึ่งในผู้นำคนสำคัญของกลุ่ม The Philosophic Radicals ซึ่งมีความโดดเด่นมากกว่าทั้ง James Mill และ Bentham เสียอีก และเมื่อ

Mill อายุได้ 16 ปี (ค.ศ. 1823) เขาก็ต้องเข้าทำงานที่บริษัทอินเดียตะวันออก (The East India Company) กับบิดาของเขา เขาทำงานอยู่ที่บริษัทดังกล่าวจนถึงปี ค.ศ. 1858 Mill และบิดาของเขาประสบความสำเร็จในตำแหน่งหน้าที่การทำงาน บิดาของเขารับผิดชอบเป็นหัวหน้าผู้ตรวจการ (Chief Examiner) ส่วน Mill รับผิดชอบเป็นผู้ติดต่อประสานงานกับข้าราชการระดับสูงชาวอินเดีย (Correspondence With High-Ranking Indian Civil Servants) Mill รักในอาชีพการติดต่อประสานงานของเขาและมีวินัยในตนเอง (Self-Discipline) เป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ เขายังรักอาชีพการเขียน (Writing Career) อีกด้วย กล่าวคือ บริษัทอินเดียตะวันออกคือที่ที่ Mill ใช้ชีวิตในการทำงานเป็นระยะเวลากว่า 35 ปี จนกระทั่งบริษัทอินเดียตะวันออกต้องหยุดกิจการลง และที่บริษัทอินเดียตะวันออกนี้เองที่เป็นที่ที่ Mill ได้ใช้เวลาว่างหลังจากการทำงานเพื่อเขียนงานชิ้นสำคัญๆ ออกมา (Capaldi, 2006, p. 1512-1513)

อย่างไรก็ตาม ชีวิต Mill ในช่วงปี ค.ศ. 1826 ถึง ค.ศ. 1830 ซึ่งเป็นช่วงที่เขาอายุได้ประมาณ 20 ปีต้นๆ เขาต้องประสบกับปัญหาสุขภาพทางอารมณ์ที่ร้ายแรง อันมีสาเหตุที่เกิดจากการรับผิดชอบจากหน้าที่การงานและการรับผิดชอบทางปัญญาที่ James Mill และ Bentham ได้มอบให้แก่เขาและคาดหวังในตัวเขาเป็นอย่างยิ่ง อีกส่วนหนึ่งเกิดจากการที่เขาพยายามดิ้นรนเพื่อให้ได้ความเป็นอิสระจากการปกครองของบิดาผู้เข้มงวดต่อชีวิตเขาอย่าง James Mill ทำให้เขาต้องประสบปัญหาสุขภาพทางอารมณ์ที่เริ่มสะสมมาตั้งแต่ชีวิตในวัยเด็กของเขาแล้ว คือ Mill ได้ประสบกับวิกฤตการณ์ทางอารมณ์ความรู้สึกอันมีสาเหตุมาจากการเรียนและการทำงานอย่างหนักของเขา ซึ่งหากย้อนกลับไปพิจารณาชีวิตในวัยเด็กของ Mill เขามักจะถูกบิดาของเขา กีดกันไม่ให้เจอเด็กคนอื่นๆ ที่เป็นรุ่นราวคราวเดียวกัน และแทนที่จะใช้เวลาไปกับการเล่นเหมือนเด็กคนอื่นๆ แต่ Mill กลับถูกบิดาของเขาฝึกฝนให้เขาใส่ใจกับการเล่าเรียน และเขาจะมีครูหรือปราชญ์มาสอนที่บ้าน เขาได้ฝึกสนทนากับครูหรือปราชญ์จนชั่วของ ดังนั้น Mill จึงเป็นเด็กที่โตมาแล้วมีวิธีคิดที่แตกต่างไปจากเด็กทั่วๆ ไปในยุคสมัยของเขา ขณะที่บิดาของเขาเองก็เชื่อว่ามีความเป็นไปได้สูงที่ Mill จะโตขึ้นมาเป็นอัจฉริยะ หากได้รับการฝึกฝนดังที่บิดาวางแผนไว้ ดังนั้น บิดาของเขาจึงเลือกที่จะฝึกฝนเขาที่บ้าน

เพื่อให้แน่ใจว่า Mill จะไม่ได้เสียเวลาไปกับการเล่นเหมือนเด็กทั่วๆ ไป โดยเฉพาะการเรียนรู้พฤติกรรมต่างๆ ในสังคมเด็กด้วยกัน อย่างไรก็ตาม James Mill ไม่ได้ใช้วิธีการยึดเย็ดหรือบังคับให้ Mill เอาแต่ฝึกท่องจำหรืออะไรทำนองนั้น แต่ James Mill กลับสอน Mill ด้วยวิธีการสนทนาโต้ตอบหรือถาม-ตอบไปตามแบบการแสวงหาความรู้ที่ Socrates เคยวางรากฐานเอาไว้ให้กับมนุษยชาติ ดังนั้น Mill จึงเป็นผู้ที่ผ่านการฝึกใช้ความคิดไตร่ตรองกับมโนทัศน์ต่างๆ ที่เขาศึกษาอยู่อย่างรอบคอบ เป็นระบบ และแหลมคม แทนที่จะเอาแต่ท่องจำอย่างนกแก้วนกขุนทอง (Warburton, 2011, p. 138-139; Schneewind, 2006, p. 220-221)

ถึงอย่างไรก็ตาม มีประสบการณ์ 4 อย่างที่เข้ามาในชีวิต Mill และทำให้ Mill สามารถแก้ไขวิกฤติปัญหาสุขภาพทางอารมณ์ของเขาได้ คือ

1) การได้มีโอกาสอ่านงานเขียนและพบกับนักกวีโรแมนติก (Romantic Poets) ที่มีชื่อเสียง เช่น William Wordsworth (1770–1850) Samuel Taylor Coleridge (1772–1834) John Sterling (1806–1844) เป็นต้น

2) การได้มีโอกาสอ่านงานเขียนและพบกับนักคิดอย่าง Henri Saint-Simon (1760–1825) Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) Thomas Carlyle (1795-1881) ซึ่งทำให้ Mill ได้มีโอกาสรู้จักแนวคิดเกี่ยวกับภาคพื้นทวีป (Continental Thought) จาก Simon, Goethe และ Carlyle โดยเฉพาะ Carlyle มีส่วนอย่างยิ่งในการสนับสนุนให้ Mill วิจารณ์ความคิดของ James Mill และ Bentham

3) การได้มีโอกาสพบรักและคบหา ตลอดจนร่วมกันเขียนงานกับ Harriet Taylor (1807-1858) กล่าวคือ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1831 พวกเขาได้เริ่มรู้จักและคบหากันในสมาคมของกลุ่มที่เรียกชื่อตัวเองว่า กลุ่มหัวรุนแรง (Unitarian Group) ซึ่งมี William Fox (1786-1864) เป็นผู้นำกลุ่มดังกล่าว Mill และ Taylor มีความรักความสัมพันธ์กันอย่างโรแมนติก แต่อย่างไรก็ตาม ก็อาจจะมีเรื่องอื้อฉาวที่ยาวนานพอสมควร เพราะ Taylor นั้น เธอมีสามีอยู่แล้วขณะที่คบหากับ Mill กล่าวคือ Mill ได้แอบรักกับภรรยาของคนอื่นนั่นเอง จนกระทั่งสามีของ Taylor ได้เสียชีวิตลง

ในปี ค.ศ. 1489 หลังจากนั้น Mill กับ Taylor ก็ได้ตัดสินใจแต่งงานกันในปี ค.ศ. 1851 เมื่อพวกเขาได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันนานขึ้น ทำให้ Taylor มีอิทธิพลทางความคิดต่อ Mill ไม่น้อย โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องการปลดปล่อยหรือปลดแอกให้ผู้หญิงมีสิทธิมากขึ้น (Women's Liberation) และเรื่องเสรีภาพของปัจเจกบุคคล (Individual Liberty) เป็นต้น

4) วิกฤติปัญหาสุขภาพทางอารมณ์ของ Mill ได้คลี่คลายลง ซึ่งเสมือนเป็นการปลดปล่อยหรือปลดแอก Mill จากความตึงเครียดของชีวิต หลังจากที่ James Mill ผู้เป็นบิดาของเขาได้เสียชีวิตลงในปี ค.ศ. 1836 (Capaldi, 2006, P. 1513)

Mill มีโอกาสได้ทำงานวิชาการมากขึ้นหลังในปี ค.ศ. 1835 Mill ได้รับหน้าที่เป็นบรรณาธิการวารสารที่ชื่อ The London Review ซึ่งเป็นของกลุ่ม The Philosophic Radicals ซึ่งเป็นคู่แข่งกับ The Whig Edinburgh Review และตั้งแต่ปี ค.ศ. 1836 ถึง ปี ค.ศ. 1840 Mill ก็ได้รับหน้าที่เป็นบรรณาธิการวารสาร The London and Westminster Review แต่แล้ว Mill ต้องพบกับความสูญเสียครั้งใหญ่ของชีวิต เมื่อ Taylor ได้เสียชีวิตลงที่เมืองอวิกยอน ประเทศฝรั่งเศส ในปี ค.ศ. 1858 หลังจากนั้น ในปี ค.ศ. 1859 Mill ก็ได้ตีพิมพ์ผลงานที่ชื่อ On Liberty เพื่อเป็นเกียรติและความทรงจำดีๆ แต่ Taylor ต่อมาในปี ค.ศ. 1865-1867 Mill ได้มีโอกาสเข้าทำงานในรัฐสภา ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก William Ewart Gladstone (1809-1898) กล่าวคือ ใน ค.ศ. 1865 ขณะที่เขามีอายุได้ 59 ปี เขาได้ลงสมัครรับเลือกตั้งและได้รับการเลือกตั้งให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยเขาได้ดำรงตำแหน่งอยู่ 3 ปี ในเขตเลือกตั้งเวสต์มินสเตอร์ (Westminster) โดยใน ค.ศ. 1866 เขาได้พยายามเสนอกฎหมายเพื่อให้สภาสตรีมีสิทธิเลือกตั้ง ซึ่งถือได้ว่า Mill เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของอังกฤษคนแรกๆ ที่เสนอให้สภาสตรีมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอของ Mill ไม่ผ่านความเห็นชอบของที่ประชุมแห่งรัฐสภา (จนกระทั่ง ค.ศ. 1918 สภาสตรีในอังกฤษที่มีอายุ 30 ปีขึ้นไป จึงได้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งเป็นครั้งแรกในอังกฤษ) ดังนั้น Mill จึงไม่ค่อยที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในฐานะนักการเมืองเท่าใดนัก ซึ่งโดยเฉพาะหลังแพ้การ

เลือกตั้งในเวลาต่อมา ทำให้เขาขาดความต่อเนื่องในชีวิตการเป็นนักการเมืองในอังกฤษ อีกทั้งในปี ค.ศ. 1886 Mill ยังได้รับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยเซนต์แอนดรูวส์ (St. Andrews University) อีกด้วย อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ Taylor ภรรยาของเขาเสียชีวิตไป Mill ก็ใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ที่เมืองอวิกยอน ประเทศฝรั่งเศส ณ บ้านหลังหนึ่งที่สามารถมองเห็นสุสานของ Taylor ได้ด้วย และเป็นช่วงเวลาที่เขามีโอกาสได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับปัญญาชนสาธารณะ (Public Intellectual) ที่ฝรั่งเศส อย่างเช่น Lord John Russell (1792–1878) Herbert Spencer (1820–1903) และ John Morley (1838–1923) เป็นต้น ด้วยความเป็นนักคิด นักปรัชญา และนักเขียนของ Mill เกือบจนวาระสุดท้ายของชีวิต เขายังวางแผนที่จะเขียนอัตชีวประวัติของตนเองไว้ให้มนุษยชาติได้ศึกษา และในปี ค.ศ. 1873 Mill ก็ได้ตีพิมพ์ผลงานที่ชื่อ Autobiography ออกมาปรากฏสู่สายตาสาธารณะชน (Capaldi, 2006, p. 1513-1514)

การศึกษาของ Mill

สำหรับด้านการศึกษานั้น Mill เป็นคนที่ไม่เคยเข้าเรียนในโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย (School or University) เพราะ James Mill ผู้เป็นบิดาของ Mill เลือกที่จะให้ Mill เรียนที่บ้าน หรือที่เรียกว่า การเรียนแบบ Home School กระบวนการศึกษาของ Mill ที่ถือว่ามีความเข้มข้นที่สุดคือ การอ่าน (Reading) กล่าวคือ ในปี ค.ศ. 1809 ซึ่งเป็นช่วงที่ Mill มีอายุได้ 3 ปี James Mill ก็เริ่มให้ Mill อ่านภาษากรีก (Greek) Mill กล่าวว่า เท่าที่เขาจำความได้ งานเขียนที่เป็นภาษากรีกชิ้นแรกที่เขาได้เริ่มอ่านคือ Fables (นิทานและปรัชญา) ของ Aesop ชิ้นต่อมาคือ The Anabasis of Cyrus (ปรัชญาและประวัติศาสตร์) ของ Xenophon (Mill, 1873, p. 9)

ต่อมาในช่วงอายุ 4-7 ปี Mill ได้อ่านงานเขียนอีกหลายชิ้น ซึ่งผู้เขียนสามารถจัดประเภทได้ดังนี้

งานเขียนเกี่ยวกับปรัชญา ได้แก่ Lives of the Philosophers ของ Diogenes Laertius, Euthyphron, Apology, Crito, Phaedo, Cratylus และ Theaetetus

ของ Plato, Lives ของ Plutarch, Fabularum Aesopiarum libri v ของ Phaedrus, Oratores Attici ของ Lysias เป็นอาทิ นอกจากนี้ Mill ยังกล่าวว่า เขาได้อ่านงานเขียนของ Demosthenes เป็นอาทิ แต่ Mill ก็ไม่ได้ระบุว่าเป็นงานชิ้นใด อย่างชัดเจน

งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ได้แก่ History ของ Herodotus, Cyropaedia และ Memorabilia ของ Xenophon, งานเขียนเกือบทุกชิ้นของ Thucydides, The History of America, The History of the Reign of the Emperor Charles V, The History of Scotland under Mary and James VI ของ William Robertson, The History of England ของ David Hume, The History of the Decline and Fall of the Roman Empire (1776-1788) ของ Edward Gibbon, The History of the Reign of Philip II, King of Spain ของ Robert Watson, The History of the Reign of Philip III, King of Spain ของ Robert Watson and William Thomson, The Roman History, from the Building of Rome to the Ruin of the Commonwealth ของ Nathaniel Hooke, The Roman Antiquities ของ Dionysius of Halicarnassus, The Ancient History of the Egyptians, Carthaginians, Assyrians, Babylonians, Medes and Persians, Macedonians, and Grecians ของ Charles Rollin, Bishop Burnet's History of His Own Time ของ Gilbert Burnet, An Historical View of the English Government ของ John Millar, An Ecclesiastical History ของ Johann Lorenz von Mosheim, The Life of John Knox ของ Thomas McCrie, The History of the Rise, Increase, and Progress of the Christian People Called Quakers ของ Willem Sewel, A History of the Rise and Progress of the People Called Quakers in Ireland ของ Thomas Wight and John Ratty, African Memoranda ของ Philip Beaver, An Account of the English Colony in New South Wales ของ David Collins, A Voyage round the World ของ George Anson, An Historical Account of All

the Voyages round the World ของ David Henry, A New and Complete Collection of Voyages and Travels ของ John Hamilton Moore, The Life and Strange Surprizing Adventures of Robinson Crusoe ของ Daniel Defoe, The History and Adventures of the Renowned Don Quixote ของ Miguel de Cervantes, The Fool of Quality; or, The History of Henry Earl of Moreland ของ Henry Brooke, Latin Grammar (ไวยากรณ์ภาษาละติน), Excellentium imperatorum vitae ของ Cornelius Nepos, Commentaries ของ Julius Caesar, Opera Omnia ของ Sallust, The History of Greece ของ William Mitford, The History of the Progress and Termination of the Roman Republic ของ Adam Ferguson เป็นอาทิ นอกจากนี้ Mill ยังกล่าวว่า เขาได้อ่านงานเขียนเรื่อง the Ancient Universal History เป็นอาทิ แต่ Mill ก็ไม่ได้ระบุชื่อผู้เขียนแต่อย่างใด

งานเขียนประเภทสำนวน โวหาร กวี บทละคร นวนิยาย นิทาน ได้แก่ Ad Demoniacum และ Ad Nicoclem ของ Isocrates, Iliad ของ Homer, Publii Terentii Afri comoediae ของ Terence, Popular Tales ของ Maria Edgeworth เป็นอาทิ นอกจากนี้ Mill ยังกล่าวว่า เขาได้อ่านงานเขียนของ Anacreon, Sophocles, Euripides, Aristophanes เป็นอาทิ แต่ Mill ก็ไม่ได้ระบุว่าเป็นงานชิ้นใดอย่างชัดเจน

งานเขียนเกี่ยวกับคณิตศาสตร์ ได้แก่ Elements of Geometry ของ Euclid, Elements of Algebra ของ Leonhard Euler, An Introduction to Algebra ของ John Bonnycastle, Elements of Mathematics, Comprehending Geometry, Conic Sections, Mensuration, Spherics ของ John West เป็นอาทิ

ต่อมาในช่วงอายุ 8-13 ปี Mill ได้อ่านงานเขียน ดังนี้

งานเขียนเกี่ยวกับปรัชญา ได้แก่ On the Education of Children ของ Plutarch, Demosthenis et Aeschinis quae exstant Omnia ของ Aeschines, De corona ของ Demosthenes, Letters to Atticus, Topica และ De partitione oratoria ของ Cicero, Rhetoric, Organon ของ Aristotle,

Gorgias, Protagoras, Republic ของ Plato, An Introduction to Latin Syntax ของ John Mair, Essai sur les moeurs ของ François Marie Arouet Voltaire เป็นอาทิ

งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ได้แก่ Historiarum ab urbe condita ของ Livy, Histories ของ Polybius, Hellenics ของ Xenophon, Geometry ใน Edinburgh Encyclopaedia, Conic Sections, Fluxions และ a treatise on trigonometry ของ William Wallace, The History of British India ของ James Mill, งานเขียนเกือบจะทั้งหมด ของ Tacitus เป็นอาทิ

งานเขียนประเภทสำนวน โวหาร กวี บทละคร นวนิยาย นิทาน ได้แก่ Metamorphoses ของ Ovid, Eclogues และ Aeneid ของ Virgil, Odyssey ของ Homer, Theocriti, Moschi, Bionis, Simmii quae extant ของ Theocritus, Omnia Pindari quae extant ของ Pindar, Ars poetica, Carmen saeculare, Carmina, Epistles, Satires ของ Horace, Philoctetes ของ Sophocles, Ajax, Medea ของ Euripides, Frogs ของ Aristophanes, Anthologia graeca (ไม่มีชื่อผู้เขียนที่ชัดเจน), De rerum natura ของ Lucretius, Satires ของ Juvenal, De institutione oratoria libri duodecim ของ Quintilian เป็นอาทิ นอกจากนี้ Mill ยังกล่าวว่า เขาได้อ่านงาน ของ James Thomson, Joanna Baillie, Shakespeare, John Milton, Oliver Goldsmith, Robert Burns, Thomas Gray, William Cowper, William Cowper, James Beattie, Edmund Spenser, Walter Scott, John Dryden, John Dryden, Thomas Campbell เป็นอาทิ แต่ Mill ก็ไม่ได้ระบุว่า เป็นงานชิ้นใดอย่างชัดเจน

งานเขียนเกี่ยวกับคณิตศาสตร์ ได้แก่ Sectionum conicarum libri v ของ Robert Simson, The Elements of That Mathematical Art Commonly Called Algebra ของ John Kersey, Arithmetica Universalis; Stve de Compositione et Resolutione Arithmetica Liber และ Philosophiae Naturalis Principia Mathematica ของ Isaac Newton, Propositiones Geometricae,

more Veterum Demonstratae, ad Geometricum Antiquam Illustrandam et Promovendam Idoneae ของ Matthew Stewart, Introductio in Analysisu infinitorum ของ Leonhard Euler, The Doctrine and Application of Fluxions ของ Thomas Simpson, Introductiones ad Veram Physicam et Veram Astronomiam ของ John Keill, The Elements of Optics ของ William Emerson, Select Exercises for Young Proficients in the Mathematicks ของ John Simpson เป็นอาทิ

งานเขียนเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ Elements of Political Economy ของ James Mill, On the Principles of Political Economy and Taxation, The High Price of Bullion และ Reply to Mr. Bosanquet's Practical Observations on the Report of the Bullion Committee ของ David Ricardo, An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations ของ Adam Smith เป็นอาทิ

งานเขียนเกี่ยวกับตรรกศาสตร์ ได้แก่ Elementa Logicae ของ Edward Brerewood, Aditus ad logicam ของ Samuel Smith, Manuductio ad logicam ของ Phillipus Du Trieu, Institutionum logicarum libri duo ของ Franco Petri Burgersdijk, Computatio sive logica ของ Thomas Hobbes เป็นอาทิ

งานเขียนเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ได้แก่ Elements of Geometry, ... Elements of Plane and Spherical Trigonometry ของ John Playfair, A Treatise of Algebra ของ Thomas Simpson, A System of Chemistry ของ Thomas Thomson, Elements of Mechanical Philosophy ของ John Robison, Scientific Dialogues, Intended for the Instruction and Entertainment of Young People ของ Jeremiah Joyce เป็นอาทิ

ต่อมาในช่วงอายุ 14-16 ปี Mill ได้อ่านงานเขียน ดังนี้

งานเขียนเกี่ยวกับปรัชญา ได้แก่ Chrestomathia ของ Jeremy Bentham, parallel ของ Jean de La Bruyère, Annales de la Bigorre ของ Jean Marie

Joseph Deville, Pro Milone, Familiar Letters ของ Cicero, Memoirs ของ Henry Hunt, Traité des sensations, Cours d'études ของ Etienne Bonnot de Condillac, Jurisprudence, Banks for Saving, Beggar, Benefit Societies, Caste, Colonies, Education, Government, Law of Nations, Liberty of the Press, Prisons and Prison Discipline, Analysis of the Phenomena of the Human Mind ของ James Mill, Traités de législation civile et pénale, précédés de Principes généraux de législation, et d'une Vue d'un corps complet de droit: terminés par un Essai sur l'influence des tems et des lieux relativement aux lois, ed. Pierre Etienne Louis Dumont, An Introduction to the Principles of Morals and Legislation, A Fragment on Government, Panopticon, A Table of the Springs of Action, Tactique des assemblées législatives, suivie d'un Traité des sophismes politiques, ed. Dumont, Théorie des peines et des récompenses, Traité des preuves judiciaires ของ Jeremy Bentham, Essay Concerning Human Understanding ของ John Locke, De l'esprit ของ Claude Adrien Helvétius, Observations on Man, His Frame, His Duty, and His Expectations ของ David Hartley, mental philosophy ของ George Berkeley, Essays and Treatises on Several Subjects ของ David Hume, Natural Theology ของ William Paley เป็นอาทิ นอกจากนี้ Mill ยังกล่าวว่า เขาได้อ่านงาน ของ Thomas Reid, Dugald Stewart เป็นอาทิ แต่ Mill ก็ไม่ได้ระบุว่าเป็งานชิ้นใดอย่างชัดเจน

งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ได้แก่ Claude François Xavier Millot, Elémens de l'histoire de France, depuis Clovis jusqu' à Louis XV ของ Claude François Xavier Millot, parallel ของ Charles Jean François Hénault, Essais historiques sur le Béarn ของ Jean Jacques Faget de Baure, Histoire abrégée des plantes des Pyrénées, et itinéraire des botanistes dans ces montagnes ของ Philippe Picot de Lapeyrouse, de la Géographie

et de l'Histoire ของ Nouvelles Annales des Voyages, Histoire de France, depuis la révolution de ของ 1789 François Emmanuel Toulangeon, Observations on . . . the Doctrine of Mr. Hume, Concerning . . . Cause and Effect ของ Thomas Brown, Analysis of the Influence of Natural Religion ของ George Grote เป็นอาทิ นอกจากนี้ Mill ยังกล่าวว่า เขาได้อ่านงานของ Charles le Beau เป็นอาทิ แต่ Mill ก็ไม่ได้ระบุว่าป็นงานชิ้นใดอย่างชัดเจน

งานเขียนประเภทสำนวน โวหาร กวี บทละคร นวนิยาย นิทาน ได้แก่ Fables ของ Jean de La Fontaine, Hermotimus, Vitarum auction, Philosophies for Sale, Alectryon, Vocalium judicium, Cataplus, Jupiter confutatus, Prometheus, Necyomantia, Icaromenippus, Jupiter tragoedus, Deorum concilium ของ Lucian, plays ของ Jean Racine, Voltaire, Pierre Corneille, Jean Baptiste Poquelin Molière, a comedy ของ Jean François Regnard, some . . . little pieces ของ Nicolas Boileau-Despréaux, Georgics ของ Virgil, Oraison funèbre de très-haut et très-puissant Prince Henri de la Tour-d'Auvergne, vicomte de Turenne ของ Jules Mascarion, Epistre VI, à Lamoignon ของ Boileau-Despréaux, parallel of Corneille and Racine ของ Jean François de Laharpe, character of Bossuet ของ Antoine Léonard Thomas, L'art poétique ของ Boileau-Despréaux เป็นต้น

งานเขียนเกี่ยวกับคณิตศาสตร์ ได้แก่ Eléments de géométrie ของ Adrien Marie Legendre, Traité du calcul différentiel et du calcul intégral ของ Silvestre François Lacroix, Théorie des fonctions analytiques ของ Joseph Louis de Lagrange, Elémens d'algèbre ของ Sylvestre François Lacroix, Exposition du système du monde ของ Pierre Simon de Laplace เป็นต้น

งานเขียนเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ Traité d'économie politique ของ Jean Baptiste Say, Economists ของ James Mill เป็นต้น

งานเขียนเกี่ยวกับตรรกศาสตร์ ได้แก่ *Logicae artis compendium* ของ Robert Sanderson เป็นต้น

งานเขียนเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ได้แก่ *introduction to biological sciences* ของ George Bentham, *Traité analytique des courbes et des surfaces du second degré* ของ Jean Baptiste Biot เป็นต้น

งานเขียนเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ ได้แก่ *Guide des voyageurs à Bagnères-de-Bigorre et dans les environs* ของ Jean Baptiste Marie Joudou, *Itinéraire topographique et historique des Hautes-Pyrénées* ของ Arnaud Abadie เป็นต้น

งานเขียนเกี่ยวกับภาษา ได้แก่ *Travels during the Years 1787, 1788, and 1789* ของ Arthur Young, *Grammaire des grammaires* ของ Charles Pierre Girault-Duvivier, *Dictionnaire des difficultés de la langue française* ของ Pierre Claude Victoire Boiste เป็นต้น

งานเขียนเกี่ยวกับกฎหมาย ได้แก่ *Le code Napoléon* (ประมวลกฎหมายนโปเลียนของฝรั่งเศส) *Elementa juris civilis secundum ordinem institutionum*, *Antiquitatum romanarum jurisprudentiam illustrantium syntagma secundum ordinem institutionum Justiniani digestum* และ *Elementa juris civilis, secundum ordinem pandectarum* ของ Johann Gottlieb Heineccius, *Commentaries on the Laws of England* ของ William Blackstone เป็นต้น (Mill, 1873, p. 9-75; Robson and Stillinger, 1981, p. 551-579)

Mill เริ่มอ่านภาษากรีก (Greek) ได้ตั้งแต่อายุ 3 ปี และเริ่มอ่านภาษาละติน (Latin) ได้ตั้งแต่อายุ 8 ปี และเริ่มอ่านภาษาฝรั่งเศส (France) ได้ตั้งแต่อายุ 14 ปี (Mill, 1873) ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า Mill เป็นคนที่สามารถอ่านได้ทั้งภาษาอังกฤษ (ซึ่งเป็นภาษาประเทศเกิดของ Mill อยู่แล้ว) ภาษากรีก ภาษาละติน และภาษาฝรั่งเศส ทั้งนี้ กล่าวได้ว่า การอ่านของ Mill ตั้งแต่เขาอายุ 3 – 16 ปี เขาได้อ่านงานทั้งของนัก

คิด นักปรัชญา นักประวัติศาสตร์ นักทฤษฎี นักคณิตศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์ ตลอดจนนักกวี เมื่อ Mill อายุได้ 12 ปี เขากลายเป็นคนที่มีความรู้เทียบเท่ากับการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยในขณะนั้น เมื่อ Mill อายุ 14 ปี เขาได้มีโอกาสเดินทางไปฝรั่งเศสเป็นครั้งแรก เป็นเวลา 1 ปี โดยได้ไปอาศัยอยู่ที่บ้านญาติพี่น้องของ Bentham นอกจากนี้ Mill ยังสอนหนังสือให้แก่น้องๆ ของเขาเป็นเวลา 3 ชั่วโมงต่อวันอีกด้วย ทำให้เขาได้ฝึกทบทวนความรู้ของตนเองอย่างสม่ำเสมอและแม่นยำ และนอกจากการอ่านแล้ว Mill ยังได้มีโอกาสเรียนรู้กับปัญญาชนชั้นนำของอังกฤษสมัยนั้น ไม่ว่าจะเป็น นักประวัติศาสตร์อย่าง George Grote นักกฎหมายอย่าง John Austin นักเศรษฐศาสตร์อย่าง David Ricardo โดยเฉพาะกับนักคิด นักปรัชญาการเมือง นักกฎหมาย และนักเศรษฐศาสตร์การเมืองอย่าง Bentham เป็นอาทิ ขณะที่กิจกรรมที่ผ่อนคลายในวัยเด็กของ Mill มีเพียง การเล่นดนตรี (Music) การอ่านนวนิยาย อย่างเช่น เรื่อง Robinson Crusoe เป็นต้น และดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า เขาได้มีโอกาสได้ไปเที่ยวต่างประเทศอย่างฝรั่งเศสบ้าง อย่างไรก็ตาม การมีโอกาสไปเที่ยวฝรั่งเศสเป็นเวลา 1 ปีนี้เอง ที่มีส่วนทำให้ Mill ได้เห็นและสัมผัสถึงความรู้สึกอันอบอุ่นของความเป็นครอบครัวที่เป็นปกติ ซึ่งก่อนหน้านี้เขาไม่เคยได้สัมผัส อีกทั้งยังได้มีโอกาสเรียนรู้ภาษาฝรั่งเศสด้วย และที่สำคัญ ทำให้เขาได้มีโอกาสรับรู้ถึงความคิดทางการเมืองของปัญญาชนฝรั่งเศสด้วย เมื่อ Mill อายุได้ 16 ปี เขาได้มีส่วนสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้สมาคมอรรถประโยชน์นิยมในอังกฤษ และเริ่มมีข้อถกเถียงในประเด็นสำคัญกับปัญญาชนชาวอรรถประโยชน์นิยม ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อเป็นการตรวจสอบและส่งเสริมความคิดของพวกเขา ไม่ว่าจะเป็นการตรวจสอบและส่งเสริมความคิดของ James Mill, Bentham, Ricardo, Thomas Malthus เป็นอาทิ การแสดงความคิดเห็นทางการเมืองผ่านการพูด การเขียน และการออกไปทำกิจกรรมทางการเมืองของ Mill คือส่วนหนึ่งที่สำคัญที่ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า the Parliamentary Reform Bill in 1832 หรือปฏิรูประบบการเลือกตั้งสมาชิกสภาครั้งใหญ่ในอังกฤษ (Encyclopedia of World Biography, 2004, p. 21-23)

ผลงานของ Mill

John M. Robson⁴ ซึ่งเป็นผู้รวบรวมผลงานของ Mill ไว้ได้สมบูรณ์ที่สุดในเวลานี้ ได้ชี้ให้เห็นว่า งานเขียนของ Mill ที่ Mill เขียนขึ้นมาเอง และได้ตีพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณะชนนั้น มีอยู่ด้วยกันหลายประเภทหลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็น งานเขียนเกี่ยวกับอัตชีวประวัติและวรรณกรรม (Autobiography and Literary) หลักเศรษฐศาสตร์การเมือง (The Principles of Political Economy) เศรษฐกิจและสังคม (Economics and Society) อังกฤษ ไอร์แลนด์ และจักรวรรดิ (England, Ireland, and the Empire) ระบบตรรกวิทยา (A System of Logic) ปรัชญาของ William Hamilton (William Hamilton's Philosophy) จริยธรรม ศาสนา และสังคม (Ethics, Religion, and Society) ปรัชญาคลาสสิก (Philosophy and the Classics) จดหมาย (Letters) การเมืองและสังคม (Politics and Society) ประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสและนักประวัติศาสตร์ (French History and Historians) ความเสมอภาค กฎหมาย และการศึกษา (Equality, Law, and Education) หนังสือพิมพ์ (Newspaper) วารสารและการอภิปรายสุนทรพจน์ (Journals and Debating Speeches) การกล่าวสุนทรพจน์ในรัฐสภาและที่สาธารณะ (Public and Parliamentary Speeches) อินเดีย (India) ตลอดจนงานเขียนจิปาณะ (Miscellaneous Writings) แต่ในที่นี้ผู้เขียนจะขอยกมานำเสนอเพียงบางส่วนเท่านั้น กล่าวคือ

งานเขียนเกี่ยวกับอัตชีวประวัติและวรรณกรรม ได้แก่ Periodical Literature: Edinburgh Review (1824), On Genius (1832), Thoughts on Poetry and Its Varieties (1833), Writings of Junius Redivivus I (1833), Writings of Junius Redivivus II (1833), Views of the Pyrenees (1833), Tennyson's Poems (1835), Aphorisms: Thoughts in the Cloister and the Crowd (1837), Ware's Letters from Palmyra (1838), Writings of Alfred de

⁴นักวิชาการด้านภาษาอังกฤษชาวแคนาดา แห่ง University of Toronto

Vigny (1838), Milnes's Poems (1838), Milnes's Poetry for the People (1840), Macaulay's Lays of Ancient Rome (1843), Letter to the Editor of the Edinburgh Review, on James Mill (1844) (Robson and Stillinger, 1981)⁵

งานเขียนเกี่ยวกับหลักเศรษฐศาสตร์การเมือง ได้แก่ the Principles of Political Economy (1848) (Robson, 1965)⁶

งานเขียนเกี่ยวกับเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ War Expenditure (1824), The Quarterly Review on Political Economy (1825), The Corn Laws (1825), Paper Currency and Commercial Distress (1826), The Silk Trade (1826), The New Corn Law (1827), The Nature, Origin, and Progress of Rent (1828), The Currency Juggle (1833), Corporation and Church Property (1833), Miss Martineau's Summary of Political Economy (1834), Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy (1844), The Currency Question (1844), The Claims of Labour (1845), De Quincey's Logic of Political Economy (1845), The Savings of the Middle and Working Classes (1850), The Regulation of the London Water Supply (1851), Newman's Political Economy (1851), The Law of Partnership (1851), The Income and Property Tax (1852), The Bank Acts (1857), The Income and Property Tax (1861), Currency and Banking (1867), Endowments (1869), Thornton on Labour and Its Claims (1869), Leslie on the Land Question (1870), Land Tenure Reform (1871), Property and Taxation (1873), Chapters on Socialism (1879), The Savings of the Middle and Working Classes (1850), The Regulation of the London Water Supply (1851), Newman's Political Economy (1851), The Law of Partnership (1851), The Income and Property

⁵โปรดดู The Collected Works of John Stuart Mill, Volume I

⁶โปรดดู The Collected Works of John Stuart Mill, Volume II และ Volume III

Tax (1852), The Bank Acts (1857), The Income and Property Tax (1861), Currency and Banking (1867), Endowments (1869), Thornton on Labour and Its Claims (1869), Leslie on the Land Question (1870), Land Tenure Reform (1871), Property and Taxation (1873), Chapters on Socialism (1879) (Robson, 1967)⁷

งานเขียนเกี่ยวกับอังกฤษ ไอร์แลนด์ และจักรวรรดิ ได้แก่ Brodie's History of the British Empire (1824), Ireland (1825), The Game Laws (1826), intercourse between the United States and the British Colonies in the West Indies (1828), Nous on the Newspapers (1834), The Close of the Session (1834), Postscript to the London Review, No. I (1835), Parliamentary Proceedings of the Session (1835), Postscript: The Close of the Session (1835), State of Politics in 1836 (1836), Walsh's Contemporary History (1836), Fonblanque's England under Seven Administrations (1837), Parties and the Ministry (1837), Radical Party and Canada: Lord Durham and the Canadians (1838), Lord Durham and His Assailants (1838), Lord Durham's Return (1838), Reorganization of the Reform Party (1839), What Is to Be Done with Ireland ? (1848), England and Ireland (1868) (Robson, 1982)⁸

งานเขียนเกี่ยวกับระบบตรรกวิทยา ได้แก่ A System of Logic (Robson, 1974)⁹

⁷โปรดดู The Collected Works of John Stuart Mill, Volume IV และ Volume V

⁸โปรดดู The Collected Works of John Stuart Mill, Volume VI

⁹โปรดดู The Collected Works of John Stuart Mill, Volume VII และ Volume VIII

งานเขียนเกี่ยวกับการพินิจวิเคราะห์ปรัชญาของ William Hamilton¹⁰ ได้แก่ An Examination of Sir William Hamilton's Philosophy (1865) (Robson, 1979)¹¹

งานเขียนเกี่ยวกับจริยธรรม ศาสนา และสังคม ได้แก่ Remarks on Bentham's Philosophy (1833), Blakey's History of Moral Science (1833), Sedgwick's Discourse (1835), Bentham (1838), Coleridge (1840), Whewell on Moral Philosophy (1852), Utilitarianism (1861), Auguste Comte and Positivism (1865), Three Essays on Religion (1874) (Robson, 1985)¹²

งานเขียนเกี่ยวกับปรัชญาคลาสสิก ได้แก่ Whately's Elements of Logic (1828), Notes on Some of the More Popular Dialogues of Plato: The Protagoras, The Phaedrus, The Gorgias, The Apology of Socrates, The Charmides, The Euthyphron, The Laches, The Lysis, The Parmenides, (1834-35), Two Publications on Plato (1840), Bailey on Berkeley's Theory of Vision (1842, 1843), Grote's History of Greece I (1846), Grote's History of Greece II (1853), Bain's Psychology (1859), Grote's Plato (1866), Taine's De l' Intelligence (1870), Berkeley's Life and Writings (1871), Grote's Aristotle (1873) (Robson, 1978)¹³

งานเขียนเกี่ยวกับการเมืองและสังคม ได้แก่ Use and Abuse of Political Terms (1832), Rationale of Representation (1835), De Tocqueville on Democracy in America I (1835), State of Society in America (1836), Civilization (1836), Essay on Government (1840), De Tocqueville on

¹⁰ นักปรัชญาชาวสกอตแลนด์ (1788-1856)

¹¹ โปรดดู The Collected Works of John Stuart Mill, Volume IX

¹² โปรดดู The Collected Works of John Stuart Mill, Volume X

¹³ โปรดดู The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XI

Democracy in America II (1840), Reform of The Civil Service (1854), On Liberty (1859), Thoughts on Parliamentary Reform (1859), Recent Writers on Reform (1859), Considerations on Representative Government (1861), Centralization (1862) (Robson, 1977)¹⁴

งานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสและนักประวัติศาสตร์ ได้แก่ Mignet's French Revolution (1826), Modern French Historical Works (1826), Scott's Life of Napoleon (1828), Alison's History of the French Revolution (1833), The Monster Trial (1835), Carlyle's French Revolution (1837), Armand Carrel (1837), Michelet's History of France (1844), Guizot's Essays and Lectures on History (1845), Duveyrier's Political Views of French Affairs (1846), Vindication of the French Revolution of February 1848 (1849) (Robson, 1985)¹⁵

งานเขียนเกี่ยวกับความเสมอภาค กฎหมาย และการศึกษา ได้แก่ Law of Libel and Liberty of the Press (1825), On Marriage (1832-33?), Austin's Lectures on Jurisprudence (1832), Reform in Education (1834), On Punishment (1834), Smith on Law, Reform (1841), The Negro Question (1850), Statement on Marriage (1851), Remarks on Mr. Fitzroy's Bill for the More Effectual Prevention of Assaults on Women and Children (1853), A Few Words on Non-Intervention (1859), The Contest in America (1862), The Slave Power (1862), Austin on Jurisprudence (1863), Educational Endowments (1806), Inaugural Address Delivered to the University of St

¹⁴โปรดดู The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XVIII และ Volume XIX

¹⁵โปรดดู The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XX

Andrews (1867), The Subjection of Women (1869), Treaty Obligations (1870), The Contagious Diseases Acts (1871) (Robson, 1984)¹⁶

งานเขียนเกี่ยวกับอินเดีย ได้แก่ Trade with India (1828), Minute on the Black Act (1836), Penal Code for India (1838), The East India Company's Charter (1852), The Petition of the East-India Company (1858), Memorandum of the Improvements in the Administration of India during the Last Thirty Years (1858), Report to the General Court of Proprietors (1858), A Constitutional View of the India Question (1858), Observations on the Proposed Council of India (1858), Practical Observations on the First Two of the Proposed Resolutions on the Government of India (1858), The Moral of the India Debate (1858), A President in Council the Best Government for India (1858), Letter from the East India Company to the President of the Board of Control (1858), Maine on Village Communities (1871) (Robson, Martin Moir and Zawahir Moir, 1990)¹⁷

สรุปและอภิปรายผล

Mill เกิดที่เมืองลอนดอน ประเทศอังกฤษ พ่อของเขาคือ James Mill นักปรัชญาและนักหนังสือพิมพ์ชาวสก๊อต Mill ได้รับการศึกษาจากพ่อของเขาและไม่เคยเข้าเรียนที่โรงเรียน พ่อของเขาเชื่อมั่นว่าถ้าเลี้ยงดู Mill อย่างถูกวิธี มีโอกาสที่ Mill จะพัฒนาเป็นอัจฉริยะ พ่อของเขาจึงสอน Mill ที่บ้าน Mill ได้กลายเป็นอัจฉริยะบุคคล ดังนั้นการทดลองของพ่อของเขาจึงได้ผล Mill ได้ศึกษาเล่าเรียนภาษากรีก ภาษาละติน ภาษาฝรั่งเศส ปรัชญา ประวัติศาสตร์ การเมือง คณิตศาสตร์ เศรษฐศาสตร์

¹⁶โปรดดู The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XXI

¹⁷โปรดดู The Collected Works of John Stuart Mill, XXX

วิทยาศาสตร์ และกวีนิพนธ์ Mill ได้รับการเล็งดูให้โตมาเป็นนักรรณประโยชน์นิยม เขากลายเป็นนักรรณรงค์ต่อต้านความอยุติธรรม เป็นนักการเมือง เป็นนักหนังสือพิมพ์ และเป็นนักปรัชญาผู้มีอิทธิพลมากที่สุดในศตวรรษที่ 19 เขามีผลงานมากมาย ผลงานชิ้นสำคัญของเขาคือ ระบบตรรกวิทยา (1843) หลักเศรษฐศาสตร์การเมือง (1848) ว่าด้วยเสรีภาพ (1859) ข้อพิจารณาว่าด้วยการปกครองโดยระบอบตัวแทน (1861) อรรถประโยชน์นิยม (1863) และ การกดขี่สตรีเพศ (1869) งานชิ้นสำคัญของ Mill เรื่องนี้คือความเรียงของเขาที่ชื่อ อัตชีวประวัติ ซึ่งตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1873

อย่างไรก็ตาม แม้งานเขียนของ Mill จะมีจำนวนมาก แต่งานเขียนของ Mill มาได้รับความสนใจในหมู่ปัญญาชนมากขึ้นนับตั้งแต่ในปี ค.ศ. 1835 เพราะเป็นปีที่ Mill เริ่มได้รับหน้าที่เป็นบรรณาธิการวารสารปัญญาชนที่ชื่อ the London Review ซึ่งเป็นของกลุ่ม The Philosophic Radicals ซึ่งเป็นคู่แข่งกับ The Whig Edinburgh Review ต่อมาในปี ค.ศ. 1836 ถึง ปี ค.ศ. 1840 Mill ก็ได้รับหน้าที่เป็นบรรณาธิการวารสาร the London and Westminster Review และในช่วงนี้เองที่เขาได้ตีพิมพ์บทความหลายชิ้นออกอย่างต่อเนื่อง และเป็นช่วงเวลาที่ Mill ได้รับอิทธิพลมุมมองความคิดแบบอนุรักษนิยม (The Conservative Views) จาก Carlyle และ Coleridge และเขาก็ถือโอกาสจากการเป็นบรรณาธิการของเขาเพื่อทบทวน วิเคราะห์ สังเคราะห์ องค์ความรู้ทางการเมืองทั้งในแง่ของเสรีนิยม (Liberal) และแง่ของอนุรักษนิยม (Conservative) และช่วงเวลาดังกล่าว เขาก็ได้เขียนบทความเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับมุมมองทางปรัชญาของ Coleridge, Bentham และกลุ่ม the Philosophic Radicals ด้วยเช่นกัน

ผลงานอันเป็นผลผลิตทางปัญญาของ Mill ถูกยกให้เป็นประเด็นสำคัญทางวิชาการเรื่อยมาภายหลังความตายของเขา หรืออาจกล่าวได้ว่า แม้ Mill จะตายแล้ว แต่ความคิดของ Mill ยังไม่ตาย ดังจะเห็นได้จากการที่งานเขียนของเขากลายเป็นตำราเรียนในมหาวิทยาลัยทั้งในยุโรปและอเมริกา ทั้งนี้ในปลายศตวรรษที่ 20 และต้นศตวรรษที่ 21 มีนักวิชาการที่ได้ทุ่มเทศึกษาแนวคิด ชีวิต และผลงานของ Mill อย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็น Fred Berger, John Gray, John Robson, Alan Ryan,

Gertrude Himmelfarb, Nicholas Capaldi, T. H. Green, F. H. Bradley, John Skorupski, Bernard Semmel, G. E. Moore, J. O. Urmson, Linda Raeder, Eldon J. Eisenach, Robert DeVigne, C.L. Ten, Nancy Rosenblum, J.H. Burns, William Thomas, Maurice Cowling, Joseph Hamburger, Shirley Letwin, R. Ashcraft, Jonathan Riley, Pedro Schwartz, Samuel Hollander, Lewis Feuer, Willmore Kendall, Julia Annas, S. M. Okin, Ruth Abbey, Wendy Donner, Mary Lyndon Shanley, Alexander Bain, F. A. Hayek, Michael St. John Packe, H. O. Pappe, Jo Ellen Jacobs เป็นอาทิ

ตัวอย่างข้อค้นพบที่โดดเด่น เช่น Alexander Bain คือ นักวิชาการที่มีงานเขียนเกี่ยวกับชีวประวัติของ Mill คนแรก T. H. Green, F. H. Bradley และ John Skorupski มีงานเขียนที่ชี้ให้เห็นว่า Mill มีแนวคิดแบบประจักษ์นิยม (Empiricism) ซึ่งได้รับอิทธิพลจากงานเขียนของ John Locke (1632-1704) และ David Hume (1711-1776) J.H. Burns มีงานเขียนที่ชี้ให้เห็นว่า Mill เป็นนักคิดและนักปรัชญาแนวประชาธิปไตยคนสำคัญของโลก C.L. Ten และ Nancy Rosenblum มีงานเขียนที่ชี้ให้เห็นว่า Mill เป็นนักคิดและนักปรัชญาแนวเสรีนิยมคนสำคัญของโลก R. Ashcraft, Jonathan Riley และ Gertrude Himmelfarb มีงานเขียนที่ชี้ให้เห็นว่า Mill มีแนวคิดสังคมนิยมอยู่ไม่น้อย Julia Annas และ S. M. Okin มีงานเขียนที่ชี้ให้เห็นว่า Mill มีแนวคิดสตรีนิยมอยู่ไม่น้อย ขณะที่ Alexander Bain, F. A. Hayek, Michael St. John Packe, H. O. Pappe และ Gertrude Himmelfarb มีงานเขียนที่ชี้ให้เห็นว่า คนรักของ Mill อย่าง Taylor ไม่ได้มีอิทธิพลทางความคิดต่อ Mill เท่าใดนัก ขณะที่ Nicholas Capaldi และ Jo Ellen Jacobs กลับมีงานเขียนที่ชี้ให้เห็นว่า Taylor มีอิทธิพลทางความคิดต่อ Mill อยู่ไม่น้อย และ John Robson ก็ได้ขึ้นชื่อว่า เป็นนักวิชาการผู้ที่รวบรวมงานเขียนของ Mill ไปได้สมบูรณ์ที่สุด รวม 33 เรื่องด้วยกัน และต่อมาได้รับการสนับสนุนตีพิมพ์เผยแพร่โดย University of Toronto Press (Capaldi, 2006, p. 1513-1514)

ตัวอย่างงานเขียนในวงวิชาการไทยที่ชี้ให้เห็นว่า Mill เป็นทั้งนักเสรีนิยมและนักประชาธิปไตยในคนๆ เดียวกัน หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า Mill คือ นักเสรีนิยมประชาธิปไตย ได้แก่ งานของ ศักดิ์สิทธิ์ ฆารเลิศ (2562 ก; 2562 ข) อย่างไรก็ตาม Mill ชี้ให้เห็นว่า เสรีนิยมประชาธิปไตยจะเข้มแข็งได้ มนุษยชาติต้องตระหนักถึงภัยอันตรายภายใน ที่มาพร้อมกับแนวคิดประชาธิปไตยด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะเรื่อง “ทyranny ของเสียงข้างมาก” (The Tyranny of The Majority) ซึ่งเป็นความคิดที่โด่งดังและลึกซึ้งที่สุดเรื่องหนึ่งของ Mill แม้จะมีรายละเอียดที่ซับซ้อนก็ตาม นอกจากนี้ ศักดิ์สิทธิ์ ฆารเลิศ (2561) ยังชี้ให้เห็นอีกว่า จากแง่คิดที่ได้จาก Mill เรื่องสิทธิมนุษยชน การกระจายอำนาจและการปกครองท้องถิ่น ตลอดจนการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง นับว่ามีความสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งให้กับเสรีนิยมประชาธิปไตยเป็นอย่างยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- ศักดิ์สิทธิ์ ฆารเลิศ. (2561). *พลเมืองเสรีประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศักดิ์สิทธิ์ ฆารเลิศ. (2562 ก). “ความสัมพันธ์ระหว่างหลักแห่งอรรถประโยชน์ของจอห์น สจ๊วต มิลล์ กับประชาธิปไตย” ใน *รายงานการประชุม การประชุมวิชาการระดับชาติ ด้านการบริหารกิจการสาธารณะยุคดิจิทัล ครั้งที่ 5 การบริหารกิจการสาธารณะยุคดิจิทัล: กฎหมาย ความเป็นธรรม และการกลับคืนสู่ประชาธิปไตย*. วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ศักดิ์สิทธิ์ ฆารเลิศ. (2562 ข). “แนวคิดเรื่อง Tyranny ของเสียงข้างมากในทัศนะของจอห์น สจ๊วต มิลล์” ใน *รายงานการประชุมวิชาการบัณฑิตศึกษาระดับชาติ ครั้งที่ 15*. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมบัติ จันทรวงศ์. (2527). *ตัวบท (The text) กับการเรียนการสอนวิชาปรัชญาการเมือง*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัย คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- Capaldi, N. (2006). Mill, John Stuart. In J. Merriman & J. Winter (Eds.), *Europe 1789-1914. Encyclopedia of the Age of Industry and Empire* (Vol. 3, pp. 1512-1515). Detroit, MI: Charles Scribner's Sons.
- Darity, Jr., W. A. (2008). Mill, John Stuart. In W. A. Darity, Jr. (Ed.), *International Encyclopedia of the Social Sciences* (2nd ed., Vol. 5, pp. 178-180). Detroit, MI: Macmillan Reference USA.
- Encyclopedia of World Biography. (2004) John Stuart Mill. In *Encyclopedia of World Biography* (2nd ed., Vol. 11, pp. 21-23). Detroit, MI: Gale.
- Gadamer, Hans-Georg. (1976). *Philosophical Hermeneutics*. In David E. Linge (Ed.), Berkeley: University of California Press.
- Gadamer, Hans-Georg. (1988). *Truth and Method*. In Joel. Weinsheimer and Donald G. Marshall (Eds.), New York: Continuum.
- Kretzmann, N. (2006). The Nineteenth and Twentieth Centuries. In D. M. Borchert (Ed.), *Encyclopedia of Philosophy* (2nd ed., Vol. 8, pp. 792-807). Detroit, MI: Macmillan Reference USA.
- Mill, John Stuart. (1981). Autobiography 1873. In John M. Robson and Jack Stillinger (Ed.) introduction by Lord Robbins, *The Collected Works of John Stuart Mill*, Volume I : Autobiography and Literary Essays. (pp. 1-290). Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1981). *The Collected Works of John Stuart Mill*, Volume I - Autobiography and Literary Essays, ed. John M. Robson and Jack Stillinger, introduction by Lord Robbins Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.

- Mill, John Stuart. (1965). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume II - The Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy (Books I-II)*, ed. John M. Robson, introduction by V.W. Bladen Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1965). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume III - The Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy (Books III-V and Appendices)*, ed. John M. Robson, Introduction by V.W. Bladen Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1967). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume IV - Essays on Economics and Society Part I*, ed. John M. Robson, Introduction by Lord Robbins Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1967). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume V - Essays on Economics and Society Part II*, ed. John M. Robson, introduction by Lord Robbins Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1982). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume VI - Essays on England, Ireland, and the Empire*, ed. John M. Robson, Introduction by Joseph Hamburger Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.

- Mill, John Stuart. (1974). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume VII - A System of Logic Ratiocinative and Inductive, Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation (Books I-III)*, ed. John M. Robson, Introduction by R.F. McRae (Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul).
- Mill, John Stuart. (1974). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume VIII - A System of Logic Ratiocinative and Inductive, Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation (Books IV-VI and Appendices)*, ed. John M. Robson, Introduction by R.F. McRae Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1979). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume IX - An Examination of William Hamilton's Philosophy and of The Principal Philosophical Questions Discussed in his Writings*, ed. John M. Robson, Introduction by Alan Ryan Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1978). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XI - Essays on Philosophy and the Classics*, ed. John M. Robson, Introduction by F.E. Sparshott Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1963). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XII - The Earlier Letters of John Stuart Mill 1812-1848 Part I*, ed. Francis E. Mineka, Introduction by F.A. Hayek Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.

- Mill, John Stuart. (1963). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XIII - The Earlier Letters of John Stuart Mill 1812-1848 Part II*, ed. Francis E. Mineka, Introduction by F.A. Hayek Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1972). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XIV - The Later Letters of John Stuart Mill 1849-1873 Part I*, ed. Francis E. Mineka and Dwight N. Lindley Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1972). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XV - The Later Letters of John Stuart Mill 1849-1873 Part II*, ed. Francis E. Mineka and Dwight N. Lindley Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1972). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XVI - The Later Letters of John Stuart Mill 1849-1873 Part III*, ed. Francis E. Mineka and Dwight N. Lindley Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1972). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XVII - The Later Letters of John Stuart Mill 1849-1873 Part IV*, ed. Francis E. Mineka and Dwight N. Lindley Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1977). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XVIII - Essays on Politics and Society Part I*, ed. John M. Robson, Introduction by Alexander Brady Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.

- Mill, John Stuart. (1977). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XIX - Essays on Politics and Society Part II*, ed. John M. Robson, Introduction by Alexander Brady Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1985). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XX - Essays on French History and Historians*, ed. John M. Robson, Introduction by John C. Cairns Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1984). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XXI - Essays on Equality, Law, and Education*, ed. John M. Robson, Introduction by Stefan Collini Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1986). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XXII - Newspaper Writings December 1822 - July 1831 Part I*, ed. Ann P. Robson and John M. Robson, Introduction by Ann P. Robson and John M. Robson Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1986). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XXIII - Newspaper Writings August 1831 - October 1834 Part II*, ed. Ann P. Robson and John M. Robson, Introduction by Ann P. Robson and John M. Robson Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.

- Mill, John Stuart. (1986). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XXIV - Newspaper Writings January 1835 - June 1847 Part III*, ed. Ann P. Robson and John M. Robson, Introduction by Ann P. Robson and John M. Robson Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1986). *The Collected Works of John Stuart Mill, XXV - Newspaper Writings December 1847 - July 1873 Part IV*, ed. Ann P. Robson and John M. Robson, Introduction by Ann P. Robson and John M. Robson Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1988). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XXVI - Journals and Debating Speeches Part I*, ed. John M. Robson Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1988). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XXVII - Journals and Debating Speeches Part II*, ed. John M. Robson Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1988). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XXVIII - Public and Parliamentary Speeches Part I November 1850 - November 1868*, ed. John M. Robson and Bruce L. Kinzer Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.

- Mill, John Stuart. (1988). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XXIX - Public and Parliamentary Speeches Part II July 1869 - March 1873*, ed. John M. Robson and Bruce L. Kinzer Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1990). *The Collected Works of John Stuart Mill, XXX - Writings on India*, ed. John M. Robson, Martin Moir, and Zawahir Moir (Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1989). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XXXI - Miscellaneous Writings*, ed. John M. Robson Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Mill, John Stuart. (1991). *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XXXII - Additional Letters of John Stuart Mill*, ed. Marion Filipiuk, Michael Laine, and John M. Robson, Introduction by Marion Filipiuk Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul.
- Plamenatz, John. (1963). Introduction. In *Man and society Volume one: a critical examination of some important social and political theories from Machiavelli to Marx* (pp. ix-xxii). London: Longman.
- Schneewind, J. B. (2006). Mill, John Stuart (1806–1873). In D. M. Borchert (Ed.), *Encyclopedia of Philosophy* (2nd ed., Vol. 6, pp. 220-232). Detroit, MI: Macmillan Reference USA.
- Stearns, P. N. (2001). Mill, John Stuart. In P. N. Stearns (Ed.), *Encyclopedia of European Social History* (Vol. 6, pp. 226-228). Detroit, MI: Charles Scribner's Sons.

Warburton, Nigel. (2011). *A little history of philosophy*. New Haven: Yale University Press.